

Onzichtbaar landschap ... of het geweten

outman
ewerking van:
bbers
ihaljevic
BBERS,
psarchitec-
edelijk

tekeningen:
BBERS

ZOALS EEN STAD ZICH LAAT LEZEN VOLGENS DE BESCHRIJVING VAN CALVINO, ZO KAN EEN LANDSCHAP MEER VERTELLEN DAN ALLEEN DE ZICHTBARE HOOFDSTRUCTUUR VAN LANEN EN VELDEN, VAN HEUVELS EN DALEN. DE HOOFDSTRUCTUUR BRENGT ORDENING IN DE CHAOS, MAAR DE VEELHEID AAN KLEINSCHALIGER STRUCTUREN, ROUTES, OVERGANGEN EN KARAKTERS VERTELLEN HET VERHAAL VAN DE PLEK, VAN HET HEDEN EN VERLEDEN AAN DE BEZOEKER EN DE GEBRUIKER. DE DYNAMIEK VAN EEN LANDSCHAP KAN DE ONTWIKKELING IN DE TIJD HELPEN STUREN. DAT GELDT OOK VOOR IN ONBRUIK GERAAKTE INDUSTRIETERREINEN ZOALS EEN VOORMALIG HOOGOVENTERREIN TEN ZUIDEN VAN DE STAD LUXEMBURG. BURO LUBBERS EN JO COENEN & Co ARCHITECTEN DEDEN MEE AAN EEN INTERNATIONALE BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR DE STEDENBOUWKUNDIGE ONTWIKKELING VAN DIT TERREIN.

deze golf die aanrolt uit de herinneringen wordt de stad doordrenkt als een spons, en zwelt op. Een be-
ring van Zaira zoals het nu is, zou het gehele verleden van Zaira moeten omvatten. Maar de stad zegt haar
en niet, het maakt er deel van uit als de lijnen van een hand, geschreven in de hoeken van de straten, het tr-
rk van de vensters, de loop van de trappen, in de bliksemafleiders, de vlaggenstokken, ieder onderdeel op zijn
weer getekend door krassen, schavingen, inkervingen, kogelgaten.

fragment uit: De onzichtbare stad, Italiano Calvino)

van de plek

BURO LUBBERS krijgt gunning
Kort voor het ter perse gaan van dit
nummer werd bekend dat bureau
Coenen en BURO LUBBERS de gunning
krijgen. Het winnende masterplan
wordt uitgevoerd onder supervisie van
beide bureaus.

Industrieel erfgoed

Niet alleen de ontwikkeling van het landschap, ook de ontwikkeling van de stad kan gebaat zijn bij het inzetten van het onzichtbare landschap als motor voor natuurlijke processen en dat gaat verder dan alleen natuurontwikkeling. Vooral in gebieden waar de natuurlijke kwaliteiten en kracht van het landschap door stedelijke processen in het verleden zijn vernietigd of waar vervuiling of bodemverstoring een natuurlijke dynamiek

onmogelijk maken. Het gaat dan veelal om oude industriële complexen die door functieverlies in onbruik zijn geraakt zoals bijvoorbeeld de mijnbouw in Limburg, oude steenfabrieken in de uiterwaarden en havengebieden. Deze terreinen worden al gauw met de grond gelijk gemaakt om plaats te maken voor nieuwe functies. Economische factoren zoals geld en tijd en het ruimtegebrek waar we in Nederland mee worstelen, bepalen vaak de mate waarin relictten uit het verleden zoals

Emscher park.

Plantekening Belval-Ouest.

een hoge schoorsteen of een klein fabriekje, gespaard blijven in de toekomstige structuur. Ook de maatschappelijke wens om schijnbare rommel uit het verleden te verwijderen of op te ruimen spelen een belangrijke rol. Bij deze ontwikkelingen gaat de samenhang van de historische structuur vaak verloren, de industriële relictten worden geëtaleerd als museumstukken.

Jammer genoeg is men zich vaak niet bewust van de kansen die een oud industrieel complex biedt voor toekomstige ontwikkelingen. Het gebied wordt om economische motieven vaak niet de rust gegund om de kracht van de natuurlijke ontwikkeling te laten zien. Als planologische procedures nieuwe ontwikkelingen in de weg zitten en een braakliggend terrein de tijd gegund wordt om haar natuurlijke dynamiek te laten zien, dan kunnen pioniersvegetaties van populieren, wilgen en berken in korte tijd een open veld in een bos veranderen. Ingewaaide zaden transformeren open asfalt in een ruige weide en diverse diersoorten vinden hun leefgebied door de ingetreden stilte.

Emscher park

Een zeer exemplarisch voorbeeld van het ontstaan van natuurlijke dynamiek op in onbruik geraakte industrieterreinen, is te vinden in het Ruhrgebied in Duitsland. Het Emscherpark staat al jaren voor een boeiende combinatie van industrieel erfgoed, recreatie en natuurontwikkeling. Het negatieve imago van

vuil, stank en een onprettig verblijfsklimaat is binnen een decennium veranderd in een boeiend recreatie- en natuurgebied dat vele bezoekers uit binnen- en buitenland aantrekt. De vele industriële bouwwerken laten samen met de restanten van muren, pilasters, kelders en leidingtracés het verleden herleven. Het meest interessante aan het Emscherpark, en vooral in het landschapspark Duisburg-noord, is de enorme ontwikkeling van meest spontane vegetatie die het terrein in haar bezit heeft genomen. Er ontwikkelen zich pioniersbossen op velden met hoogovenslakken, op daken en pleinen heerst een groen-bruine gloed van mos- en sedumvegetatie, er groeien berken op twintig meter hoogte, uit spleten en kieren in de zware betonnen verharding groeien bossen van rijk bloeiende vlinderstruiken en wilde wingerd overwoekert restanten van muren en pilasters. Dit merendeels spontane, vaak frisgroene natuurgeweld steekt prachtig af tegen de roestbruine en loodgrijze bouwwerken, vooral als de zon dit fraaie schouwspel aanlicht. Het is vooral de combinatie van de handhaving van een aantal grote bouwwerken en de inrichting en ontwikkeling van het tussenliggende terrein die het landschapspark tot een interessant en waardevol cultureel erfgoed maken.

Belval-Ouest

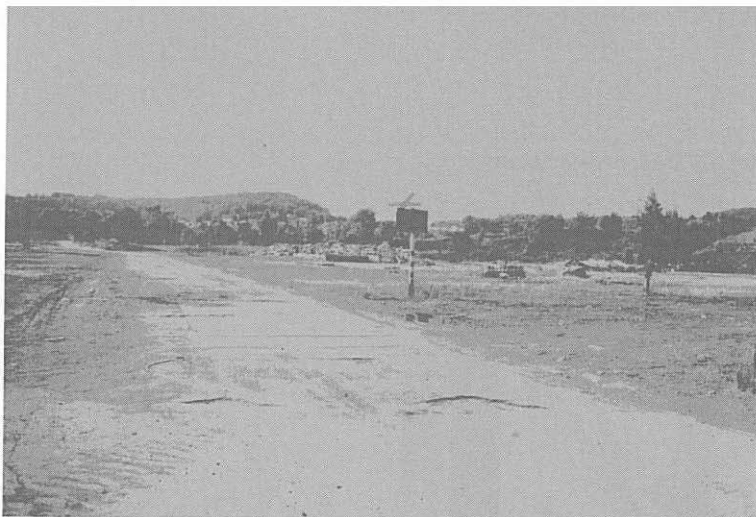
Het Emscherpark is voor BURO LUBBERS en Jo Coenen & Co architecten een belang-

rijk referentieproject geweest voor hun deelname aan de prijsvraag.

Het hoogovensterrein ten zuiden van Luxemburg was tot ongeveer twintig jaar geleden als hoogoveninstallatie in gebruik door de ARBED. De zuidwestelijke grensstreek tussen Frankrijk en Luxemburg werd in vroeger tijden gekenmerkt door de grootschalige aanwezigheid van ijzererts in de bodem, die het land rood verkleurde. De streek staat in Luxemburg ook wel bekend als de 'Terre Rouge', het rode land. De projectlocatie van Belval ligt net ten noorden van het Terre Rouge en is vooral een productiebedrijf geweest. De ijzererts die elders werd gewonnen, werd bij Belval tot materialen verwerkt. Wat over is gebleven, is een grote, schijnbare leegte van afvalbergingen, hoogovenslakken en ruige droge en natte weides, doorsneden door vergraste goederenspoorlijnen met lege wagons en geflankeerd door een theateraal industrieel complex van de hoogovens. Op vele plekken lijkt het of de werknemers het terrein jaren geleden spoorstraks moesten verlaten. Niets wijst op een zorgvuldig afgebouwd productieproces. De tijd heeft er even stilgestaan en het landschap begint langzaam de regio weer in handen te krijgen.

Opgave

Omdat de stad Luxemburg haar uitbreidingsbehoefte niet meer op eigen grondgebied kon opvangen, is een nieuwe locatie in beeld gekomen voor de opvang en ontwikkeling van meest stedelijke functies. Aan een nieuwe snelweg tussen Luxemburg stad en de Franse grens, aan een aan te leggen TGV lijn, tussen Belval en Esch en tegen de Franse grens zullen in de komende jaren 20.000 mensen een woon of werkplek vinden. Hoe kun je het beeld van het Emscherpark waar op een uitdagende en respectvolle wijze met het totale industriële erfgoed is omgegaan, vertalen naar een vergelijkbare locatie waar tevens een zeer zwaar stedenbouwkundig programma op rust? De opgave wordt daarmee duidelijk anders dan de ontwikkeling van bijvoorbeeld Landschapspark Duisburg-Noord. De makkelijkste weg is het sparen van enkele industriële monumenten en relictten en verder uitgaan van een maagdelijk terrein dat geen beperkingen oplevert voor de bouwkundige ontwikkeling. Het effect dat in het Emscherpark is bereikt door juist ook in de tussenliggende ruimten het beeld van het industriële verleden te laten domineren, zou daarmee niet worden bereikt en dat zou een grote gemiste kans zijn. De uitdaging was dus hoe een intensief stedelijk pro-

Belval-Ouest: bestaande situatie.

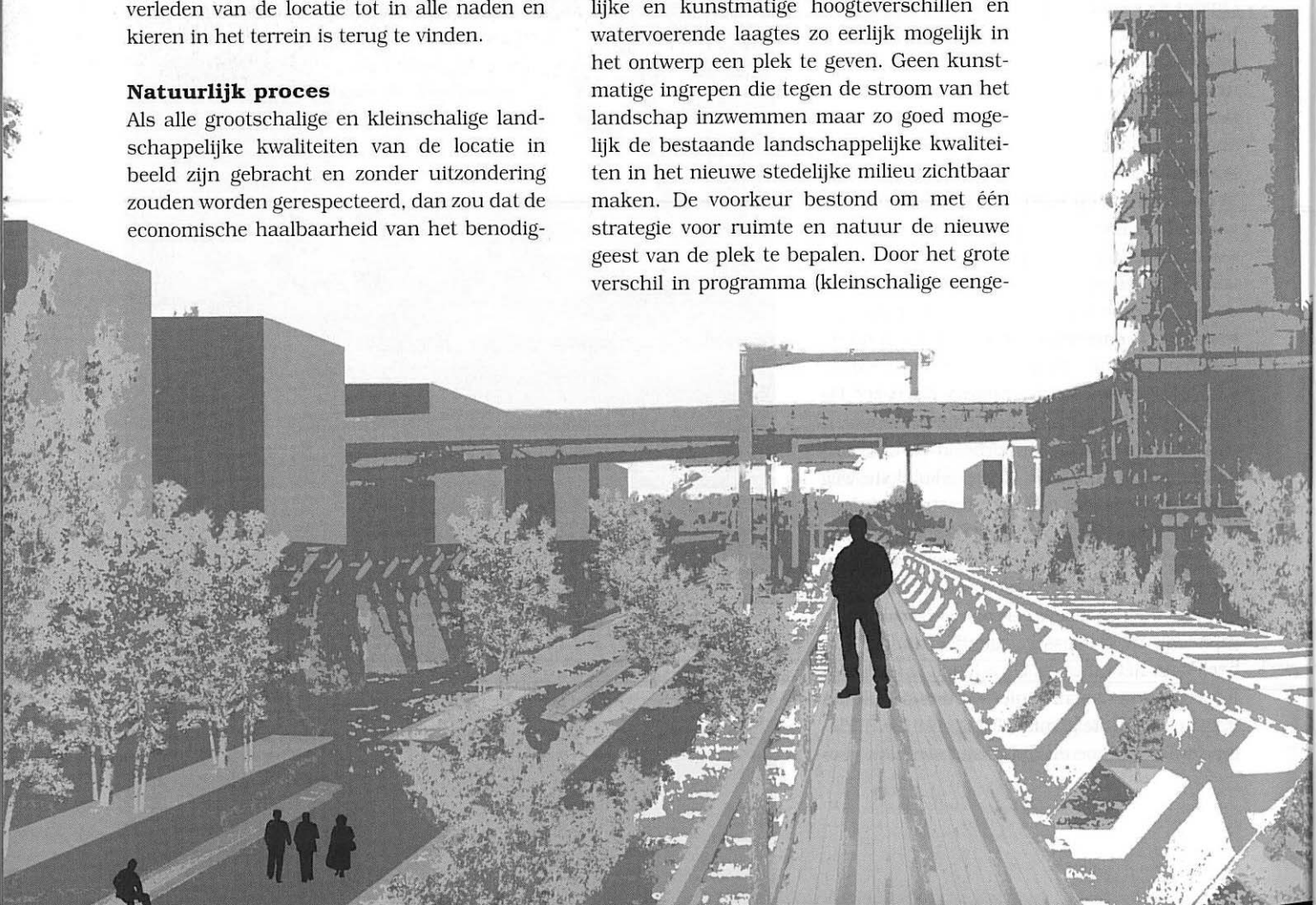
gramma een effectieve plek kan krijgen in een ruimtelijk totaalconcept waar het industriële verleden van de locatie tot in alle naden en kieren in het terrein is terug te vinden.

Natuurlijk proces

Als alle grootschalige en kleinschalige landschappelijke kwaliteiten van de locatie in beeld zijn gebracht en zonder uitzondering zouden worden gerespecteerd, dan zou dat de economische haalbaarheid van het benodig-

de programma onmogelijk maken. Toch is zo lang mogelijk getracht om bestaande natuurlijke en kunstmatige hoogteverschillen en watervoerende laagtes zo eerlijk mogelijk in het ontwerp een plek te geven. Geen kunstmatige ingrepen die tegen de stroom van het landschap inzwemmen maar zo goed mogelijk de bestaande landschappelijke kwaliteiten in het nieuwe stedelijke milieu zichtbaar maken. De voorkeur bestond om met één strategie voor ruimte en natuur de nieuwe geest van de plek te bepalen. Door het grote verschil in programma (kleinschalige eenge-

Impressie Belval-Ouest: 'Stahlhof'.

zinswoningen tot Rijksarchief en Rocktempel) zijn toch meerdere strategieën ingezet om het nieuwe landschapsbeeld te vormen.

In de hoogstedelijke structuur worden ruimtes in de nieuwe stadsvloer uitgespaard om spontane vegetatie te laten opgroeien. In een minder dicht bebouwd gebied vindt het tegenovergestelde plaats: alleen de functioneel noodzakelijke structuur wordt verhard, de overige ruimte wordt vrijgegeven aan spontane vegetatieontwikkeling. De hoofdstrategie voor beide structuren is gelijk: bij een langzame ontwikkeling van de locatie is het investeringsniveau voor de buitenruimte laag. Het landschap krijgt echter meer tijd om een spontane (boom)vegetatie te ontwikkelen waardoor kostbare aanplant achterwege blijft. Bij een hoog investeringsniveau komt er veel geld vrij, maar krijgt het landschap weinig tijd om zich te openbaren. Met dat extra geld kan de natuur een handje worden geholpen door de aanplant van gebiedseigen materiaal. Deze methodiek is weinig gevoelig voor onvoorspelbare economische ontwikkelingen in de tijd. De natuurlijke kracht van het landschap zorgt ervoor dat de omgeving zich doorontwikkelt, ongeacht de intensiteit van het ingrijpen door de mens: het plan is altijd af. Boombeplanting is slechts sporadisch in een herkenbaar patroon aangeplant bij onder andere collectieve parkeervoorzieningen. De rest van het plangebied wordt gekenmerkt door een grillige, spontane of kunstmatige beplantingsstructuur, alsof de mens er niet aan te pas is gekomen.

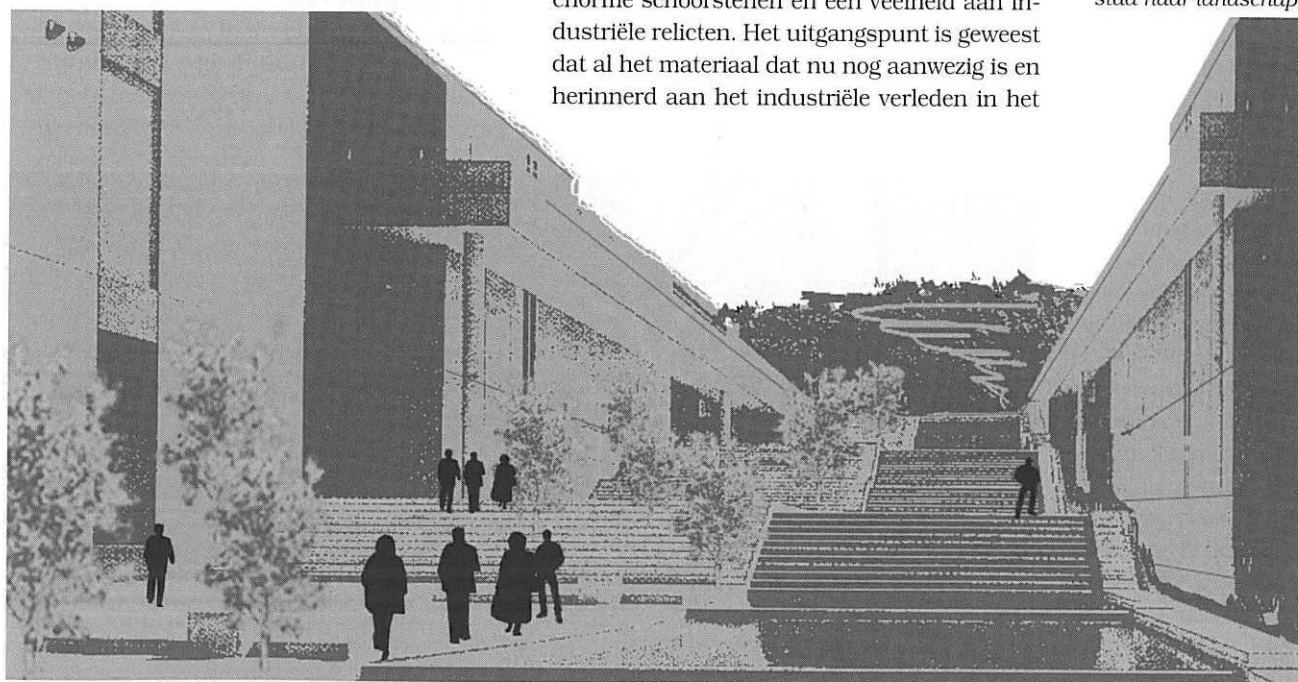

Impressie Belval-Ouest: parkzone'.

Impressie Belval-Ouest: overgang van stad naar landschap.

Cultureel erfgoed

Het terrein wordt gekenmerkt door een imposant, tempelachtig hoogovencomplex, twee enorme schoorstenen en een veelheid aan industriële relictten. Het uitgangspunt is geweest dat al het materiaal dat nu nog aanwezig is en herinnert aan het industriële verleden in het

heeft met een gedeelde eerste prijs haar waardering voor het ontwerp uitgesproken. Binnenkort zal bekend worden of het ontwerp inderdaad werkelijk gerealiseerd zal worden.

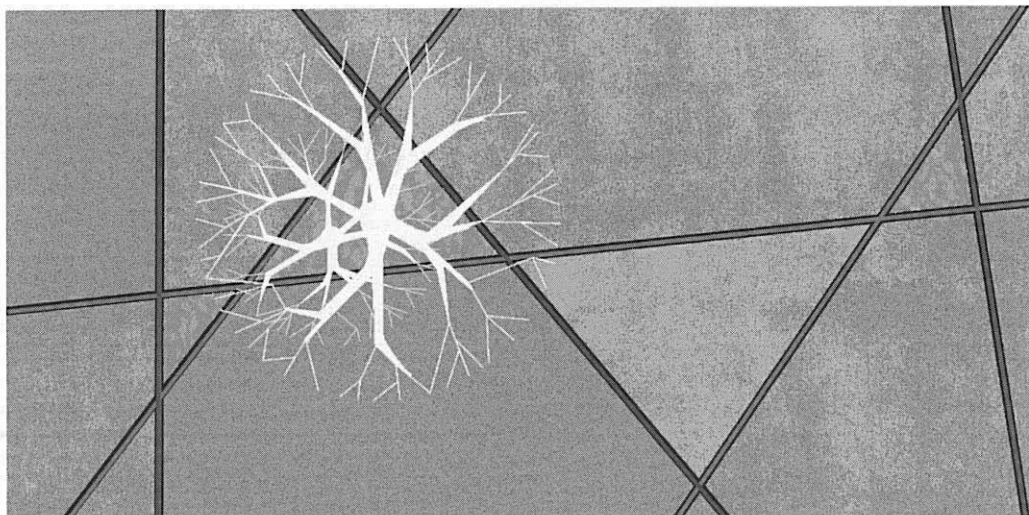
De lag van de prijsvraag staat op www.agora.lu. Op deze site is te zien wie de deelnemers waren en om welke ontwerpen het gaat.

terrein wordt verwerkt. Dat betekent niet dat al het materiaal op de plek blijft staan of liggen waar het zich nu bevindt: spoorrails, wagons, betonnen plaatverharding, bergen staalprofielen en veel andere (schijnbaar) afvalmateriaal zullen samen mede de nieuwe identiteit gaan bepalen. Het staal wordt verwerkt tot meubilair, voor lichtmasten, bruggen, banken en watergoten, oude betonplaten worden verzaagd tot een nieuwe mozaïekverharding, oude spoorrails vormen vreemdsoortige routes door het plan. Wagons worden met grond volgestort en vormen reusachtige plantenbakken van de wijk, grote tandwielen vormen uitdagende speelelementen in het openbaar gebied. Hoe sneller de ontwikkeling van het gebied gaat, des te meer materiaal er kan worden verwerkt waardoor ruimte vrijkomt voor de volgende bouwphase. Ook in de semi openbare ruimtes die vooral in het stedelijke deel van het gebied zullen ontstaan, wordt getracht het eerder omschreven materiaal toe te passen. Hierdoor ontstaat tussen en onder het stedenbouwkundige concept een interessante dwaalwereld die het verleden uitlegt aan de passant. Ruimtes zullen op spannende wijze in elkaar doorlopen en met elkaar vervlechten waardoor de continuïteit in het maaiveld voelbaar is. Een kwaliteit die je in het Emscherpark vaak tegenkomt.

Nederlandse uitdagingen

Het vergt de nodige inspanning om de kwaliteiten die bovenstaande methodiek heeft, inzichtelijk te maken. Voor een opdrachtgever lijkt de methode vooral lastig, tijdrovend en daarmee kostenverhogend. Het hergebruik van materiaal, de natuurlijke ontwikkelingskracht van de ondergrond en de faseringskansen voor de omschreven aanpak, zouden juist het tegendeel bewijzen. Overtuigende voorbeelden zijn nodig om te bewijzen dat een zeer hoge landschappelijke, ruimtelijke, economische en cultuurhistorische kwaliteit bereikt kan worden. Het kan uiteindelijk zelf veel kosten sparen.

Het is daarom van het grootste belang dat eigenaren van oude industriële complexen goed laten analyseren welke, vaak verborgen kwaliteiten er in een terrein schuilen. Een bezoek aan het Emscherpark is daarbij zeker aan te raden, omdat de tijd daar steeds meer kwaliteit aan het gebied toevoegt. Helaas zijn er nog geen krachtige Nederlandse voorbeelden te vinden die bewijzen hoe intensief ruimtegebruik en ons aangeharkte karakter te vereenzelvigen zijn met de methode die voor het industriecomplex in Luxemburg is voorgesteld. Natuurlijk wordt er in het voormalige havengebied van Rotterdam en op het Westergasterrein in Amsterdam zorgvuldig met het verleden omgesprongen, maar toch blijft het bij het conserveren van cultuurhistorische monumenten. Pas na een grondige analyse van andere dan ook bouwkundige mogelijkheden, kan de sfeer van het industriële verleden een plek krijgen die het verdient.

gsmateriaal.